

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ-ПРАВОПОРУШНИКАМИ

SOCIAL-PEDAGOGICAL WORK OF THE TEENS-DELINKVENTY

УДК 37.013.42:316.624.3

Богомолова М.Ю.,

к. пед. н., викладач кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології
Херсонський державний університет

У статті розглядаються основні соціально-педагогічні аспекти роботи з підлітками-делінквентами, які перебувають у місцях позбавлення волі.

Ключові слова: делінквентна поведінка, підлітки-делінквенти, асоціальний вплив, переконання, приклад, ресоціалізація.

В статье рассматриваются основные социально-педагогические аспекты работы с подростками-делинквентами, которые находятся в местах лишения свободы.

Ключевые слова: делинквентное поведение, подростки-делинквенты, асоциальное влияние, переубеждение, пример, ресоциализация.

In this article the main social-pedagogical aspects of the work of the teens-delinkventy, what are on places of deprivation of liberty.

Key words: delinquent behavior, teens-delinkventy, social impact, would convince, example, re-socialization.

Постановка проблеми. За статистичними даними, кожний четвертий злочин в Україні скоюється неповнолітніми. Щоденно підлітками здійснюється 104 злочини, зокрема одне вбивство або тяжке тілесне ушкодження, 8 грабежів, 2 розбійних напади, 26 крадіжок.

Лідери злочинних угруповань особливу увагу приділяють залученню неповнолітніх до протиправної діяльності. За даними Державного департаменту України з питань виконання покарань криміногенний та соціально-демографічний склад неповнолітніх засуджених, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, досить складний. Більше половини з них засуджені за розкрадання та крадіжки, кожний четвертий – за розбій чи пограбування, практично кожен десятий – за нанесення тяжких тілесних ушкоджень або вбивство. При цьому 13% засуджених віком 14-16 років, 28% – 16-17 років та 39% – 17-18 років [5, с. 27].

Аналіз останніх досліджень. Серед сучасних наукових досліджень особливий інтерес становлять роботи таких авторів, як В. Оржеховська (соціально-педагогічні основи профілактики правопорушень важковиховуваних учнів) та Т. Федорченко (соціально-педагогічні засади профілактики девіантної поведінки школярів в умовах соціокультурного середовища).

Мета статті полягає у висвітленні основних методів та прийомів перевиховання підлітків-делінквентів, які перебувають у місцях позбавлення волі.

Досягнення цієї мети передбачає гуманізацію процесу виховання, навчання, трудової діяльності підлітків-делінквентів та всіх умов їх перебування в місцях позбавлення волі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність соціально-педагогічного дослідження процесу ресоціалізації особистості неповнолітніх засуджених зумовлена необхідністю розкриття психологічних механізмів педагогічних впливів, спрямованих на підлітків-делінквентів під час їх перебування в місцях позбавлення волі. Метою проведеного дослідження було вивчення соціально-педагогічних особливостей вихованців та їх соціальної ситуації розвитку в умовах обмеження волі.

Оскільки позбавлення волі вже саме по собі є психотравмуючим чинником, інші обставини перебування підлітків-делінквентів у місцях позбавлення волі необхідно гуманізувати, щоб не інтенсифікувати процес відчуження ув'язнених від суспільства.

Психолого-педагогічний аналіз існуючих в місцях позбавлення волі вимог до режиму, регламентації поведінки, системи заохочень та покарань, міжособистісних стосунків вихованців, взаємодії вихователів і підлітків-делінквентів свідчить про необхідність удосконалення форм та методів соціально-психолого-педагогічної роботи.

Важливим є питання офіційного лідерства серед підлітків-делінквентів, що утримуються разом. Зараз ці проблеми вирішуються ситуативно, що є причиною багатьох негативних наслідків.

Дослідження показують, що підлітки-делінквенти, які утримуються в закладах системи виконання покарань, живуть подвійним життям. Одне життя – це те, що бачать вихователі, тобто це ті процеси, якими вони намагаються керувати. Друге життя – те, що не лежить на поверхні, це ті процеси, якими керують

лідери злочинної субкультури [1, с. 23].

Для поліпшення результативності виховного процесу в місцях позбавлення волі необхідна розробка науково-обґрунтованих критеріїв визначення ступеню соціальної дезадаптації підлітків-делінквентів. Сьогодні така оцінка найчастіше відбувається на підставі аналізу лише зовнішніх проявів його поведінки. Природно, що в цьому разі значний відсоток асоціально спрямованих неповнолітніх видають себе за тих, що вже «покаялись» або «виправились», аби тільки їх відпустили на волю. Наслідком цього є явище рецидиву серед цих неповнолітніх, здебільшого вже у формі більш тяжких злочинів.

Вивчення особистості неповнолітніх правопорушників дає підставу вважати, що діти з відхиленнями у психічному розвитку «складають групу ризику» стосовно злочинної поведінки. Так від 57% до 76% неповнолітніх злочинців мали психічні аномалії. Найбільш поширеними психічними аномаліями виявилися: психопатичний розвиток та психопатії (59,6%); залишкові прояви органічного ураження мозку та інтелектуальна недостатність (44%) [1, с. 28].

Отже, вкрай важливим є питання диференціації засуджених за ознакою наявності чи відсутності відхилень у психічному розвитку.

Зважаючи на те, що процес десоціалізації неповнолітніх своїм першоджерелом має відхилення у психічному розвитку, ресоціалізація їх особистості також повинна базуватися на врахуванні цих особливостей. Тому вирішення проблеми диференціації підлітків-делінквентів потребує розробки науково обґрунтованих критеріїв прогностичної діагностики та корекції їх особистості.

Стосунки підлітків-делінквентів у місцях позбавлення волі зі співробітниками установ потребують особливої уваги. Цей аспект організації соціально-педагогічного процесу дуже складний, оскільки шляхи його вивчення та оцінки не визначені концептуально.

Головним завданням закладів пенітенціарної системи має бути не просто здійснення покарання, а дбайливе керівництво розвитком особистості неповнолітнього-делінквента. Відповідно до цієї мети необхідно розробити засоби та форми виховної роботи, визначити організаційні перебудови. Психолого-педагогічний аналіз умов утримання підлітків-де-

лінквентів у виховній колонії показує, що в плані організаційних змін необхідно створити ряд секторів (відокремлених зон проживання) відповідно до вимог охорони психічного здоров'я засуджених. Пропонуються такі шляхи вирішення проблеми гуманізації утримання підлітків-делінквентів у місцях позбавлення волі:

1) створити психологічні умови формування позитивного ставлення вихованців до соціально прийнятних норм поведінки, до вимог суспільства; здійснити диференціацію підлітків-делінквентів згідно з їхніми психодинамічними параметрами, що дозволить підвищити ефективність педагогічних впливів;

2) урахувати закономірності впливу соціальної ситуації розвитку підлітків-делінквентів в умовах позбавлення волі на формування їх особистості з метою реорганізації інфраструктури місць позбавлення волі; оптимізувати міжособистісні взаємини неповнолітніх з метою забезпечення позитивного соціально-психологічного клімату, зниження емоційної напруги; гуманізувати стосунки вихованців з вихователями, педагогами, іншими працівниками системи виконання покарань та соціальних служб для молоді;

3) розробити систему психолого-педагогічної діагностики; здійснювати моніторинг психічного розвитку підлітків-делінквентів з метою попередження негативних проявів у поведінці та фіксування відхилень у становленні їх особистості;

4) науково обґрунтувати та розробити психолого-педагогічні вимоги до перебування підлітків-делінквентів у спеціальних секторах у місцях позбавлення волі: в секторі для новоприбулих, секторі соціальної адаптації, секторі посиленого психологічного спостереження, а також визначення особистісної готовності неповнолітніх засуджених до умовно-дострокового визволення [4, с. 36].

Гуманізація педагогічного процесу в місцях позбавлення волі є головною умовою підвищення ефективності перевиховання засуджених підлітків-делінквентів. Цієї мети, у свою чергу, можливо досягнути лише на базі науково обґрунтованих психолого-педагогічних рекомендацій, методів перевиховання, які після експериментальної перевірки мають бути впроваджені в роботу системи виконання покарань.

У пенітенціарній педагогіці під методами перевиховання розуміється сукупність способів безпосереднього або опосередкованого педагогічного впливу на розум, почуття та волю, поведінку засудженого з метою формування і корекції його свідомості та досвіду поведінки, позитивних особистісних рис і якостей.

Переконання як метод впливу на свідомість підлітка-делінквента має на меті сформувати в особистості систему світоглядних, морально-правових, професійних, естетичних та інших цілей і цінностей, маючи на увазі, щоб вони були не лише зрозумілими і засвоєними підлітками-делінквентами, а глибоко сприйнятими ними як особистісні, власні цінності. Лише на цій основі вони зможуть стати мотивами вчинків і діяльності, внутрішніми регуляторами соціальної поведінки [2, с. 383].

Приклад – це метод, який сприяє впливу на свідомість і поведінку підлітка-делінквента через конкретизацію та наслідування. Приклади можуть бути різних видів: конкретний життєвий, конкретний літературний, збірний, узагальнений [3, с. 94].

Найбільш впливово діє на засуджених конкретний життєвий приклад, близький до їхнього досвіду, особистісно-цікавий і значущий.

Різні методи використовуються і для додаткової стимуляції і мотивації поведінки, такі як: змагання, критика, примус, покарання.

Уміле застосування соціально-педагогічних аспектів у роботі із засудженими підлітками-делінквентами залежить від низки умов: рівня майстерності вихователя, тонкого володіння ним різноманітною педагогічною технікою, суворого дотримання правових та педагогічних вимог до дисциплінарної практики, стану правової та моральної вихованості контингенту СІЗО та виправно-трудова колоній.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямі. У роботі з підлітками-делінквентами важливо пам'ятати, що переважна більшість із них через вікові особливості не в змозі виконувати будь-яку одноманітну роботу чи довго перебувати в одному й тому самому оточенні. Цікава, захоплююча діяльність, що вимагає творчості, не суперечить пси-

хичним і фізичним можливостям неповнолітніх, стимулює особистісно і колективно значущі досягнення, – важливий засіб профілактики прояву делінквентної поведінки в цих закладах.

Слід підкреслити, що необхідно використовувати прагнення підлітків-делінквентів до групування, при цьому можна працювати як зі стійкими групами, що склалися самостійно, так і створювати інші.

Виховна робота повинна здійснюватися диференційовано, з урахуванням моральної деформації засуджених. До найбільш поширених форм виховної роботи можна віднести бесіди, лекції, диспути, зустрічі із цікавими людьми.

Гуманізація і педагогізація виховного процесу має бути побудована на реалістичному аналізі ситуації – «на розумному гуманізмі», тобто система покарання має бути достатньо гнучкою, покликана забезпечувати вибірковість у застосуванні режимних обмежень та створювати в закладах передумови для атмосфери людяності, належного ставлення до моральних норм.

Таким чином, виправний вплив на підлітків-делінквентів слід розглядати як єдиний процес, що бере свій початок від взяття підлітка під охорону і закінчується періодом реабілітації і соціальної адаптації після звільнення. І саме соціальний педагог повинен докласти всіх можливих зусиль для реабілітації та гідного входження до соціуму неповнолітніх засуджених – підлітків-делінквентів.

Стаття не претендує на вичерпний і всебічний розгляд проблеми побудови складної багатогранної концепції методів, форм та засобів для роботи з підлітками-делінквентами, що перебувають у місцях позбавлення волі. Однак сьогодні потребує спеціального аналізу система роботи пенітенціарних закладів для неповнолітніх правопорушників в Україні, дослідження її сутнісних характеристик профілактичного впливу на означену категорію підлітків. До перспективних напрямів дослідження можна віднести ініціювання та пошук нових методів та форм роботи з підлітками-делінквентами у місцях позбавлення волі та формування на цій основі нових ефективних моделей ресоціалізації підлітків-делінквентів в умовах позбавлення волі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безпальча Р.Ю. Технології роботи з ув'язненими / Р.Ю. Безпальча. – К. : Главник, 2007. – 112 с. – (серія «Бібліотечка соціального працівника»).
2. Гіденс Ентоні. Соціологія / [пер. з англ. В. Шовкун, А. Олійник]; наук. ред. О. Іваненко. – К. : Основи, 1999. – 726 с.
3. Мілютіна К.М. Форми психокорекційного впливу / К.М. Мілютіна. – К. : Главник, 2007. – 144 с. – (серія «Психол. інструментарій»).
4. Мокрецов А.И. Предупреждение конфликтных ситуаций в среде осужденных : методическое пособие / А.И. Мокрецов. – М. : ФСИН России, ФГУ НИИ ФСИН России, 2006. – 75 с.
5. Шахрай В.М. Технології соціальної роботи : навчальний посібник / В.М. Шахрай. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 464 с.